

Pyrauny v minulosti a dnes

Otopná zařízení jsou na pravěkých nalezištích častým nálezem. Jednou formou jsou přenosná zařízení – *pyrauny*. Ty jsou však v českých zemích zastoupeny pouze podstavcem z Brna-Obřan z pozdní doby bronzové a středověkou přenosnou píckou z Českého Krumlova. Ve velkém počtu je známe z Karpatské kotliny, celé jižní Evropy a Přední Asie, kde se nejčastěji vyskytují ve starší a střední době bronzové. Dříve se často předpokládalo u těchto pícek kultovní význam, dnes se preferuje výklad jejich použití při přípravě jídel. Zajímavá je ovšem skutečnost, že podobná otopná zařízení ještě v dnešní době používají indiáni kmene Uros, kteří žijí na umělých rákosových ostrovech na jezeře Titicaca v Jižní Americe.

■ Stanislav STUHLÍK

Charakteristika přenosných pícek

Poměrně častým nálezem při archeologických výzkumech jsou různá otopná zařízení, která se objevují již od neolitu. Převážná většina z nich byla odkryta mimo domy (Podborský 1993, 83; Pavlů ed. – Zápotocká 2007, 59). Jednou z mála výjimek je lengyelská chata z Postoloprta s pecí umístěnou uvnitř domu (Soudský 1966, 32). V následujících obdobích se ohniště a pece uvnitř domů objevují častěji. Naprosto speciální druh otopných zařízení představují jejich přenosné formy. Pod tímto pojmem rozumíme početnou skupinu keramických předmětů, které vytvářejí celou řadu základních typů, členěných ještě na značné množství variant. Používá se pro ně několik různých názvů, mimo jiné „přenosná pícka“, „přenosný krb“, „podstavec“ nebo z řečtiny převzatý termín *pyraunos*. Jde o nevelká, dosti často dvoudílná keramická mobilní zařízení, v jejichž spodní, více nebo méně uzavřené části se rozdělával oheň a horní část

sloužila k přípravě nebo ohřívání jídla. Někdy tyto přenosné pícky byly používány i k vytápění menších místností a v pozdějších obdobích i k některým jiným činnostem.

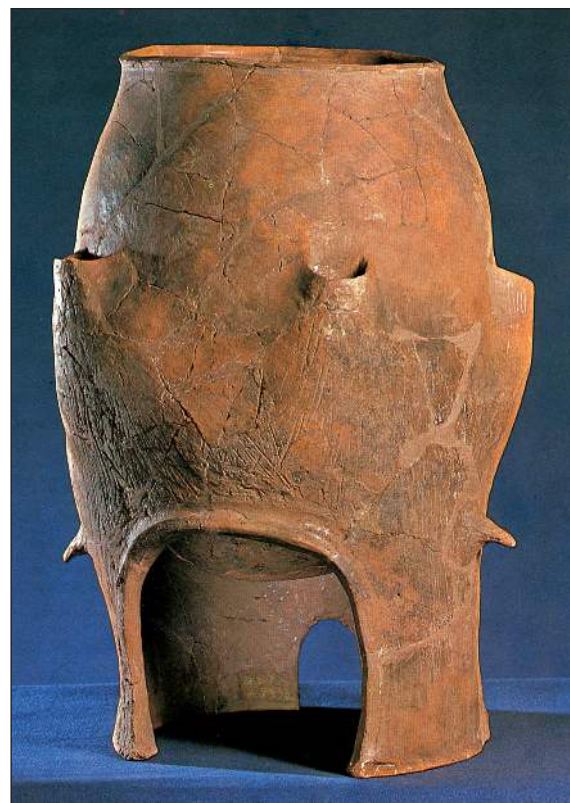
Poprvé se s nimi setkáváme již v neolitu, kdy se na Předním východě a na Balkáně poměrně často používala varná zařízení na třech nožkách. Jde však o nádoby jiného charakteru, které se znatelně liší od přenosných pícek používaných v Evropě v době bronzové a železné, na něž se zaměříme. Na lengyelském sídlišti v Aszódu objevil Nándor Kalicz (1985, kep. 12) menší předmět pravoúhlého půdorysu s rovnou horní částí a považoval ho za model domu. Ve střední Evropě a v Karpatské kotlině však neznáme z neolitu domy s rovnou střechou, ale pouze se střechou sedlovou. Pravděpodobnějším se jeví názor Petra Romsauera (2003, 60), že asi jde o model pece, připomínající zařízení z neolitického sídliště Be-rettyóújfalu-Herpály (Kalicz – Raczky 1987, 114, kíp. 7–8). Modely pecí jsou na neolitických osadách doloženy a jejich existenci na našem území potvrzuje zlomek objevený na lineárním sídlišti v Bylanech (Soudský 1966, tab. 19).

První nálezy přenosných pícek našeho typu byly objeveny na konci 19. století v Maďarsku. K nejstarším exemplářům patří neúplné *pyrauny*, které se vyskytly při odkryvu sídliště panonské kultury s inkrustovanou keramikou v Lengyelu (Wosinszky 1896, Taf. 94: 4) nebo na pohřebišti na eponymní lokalitě pilinské kultury (Hampel 1896, tab. 78: 2). Krátce nato byly další exempláře zjištěny v Palaikastru na Krétě a v Tiryosu v Řecku (Dawkins 1902–1903, 325, obr. 25) nebo ve Vatině v Srbsku (Milleker 1905, tab. 1: 3). Díky rozvoji archeologie začalo od počátku 20. století přenosných pícek při výzkumech pravěkých, protohistorických, a dokonce i středověkých sídlišť znatelně přibývat.

V současné době máme výskyt různých typů přenosných otopných zařízení podchycen na rozsáhlém

území od Francie, Dánska a Itálie přes Českou republiku, Rakousko, Slovensko, Maďarsko, celý Balkán, Řecko, Kypr, Sýrii, Palestinu a Izrael až po Turecko, Arménii a Gruzii. V našem příspěvku necháme stranou podrobný přehled přenosných pícek ze staršího pravěku a rovněž nebudeme sledovat výskyt v oblastech jejich maximálního rozšíření v Maďarsku, Ukrajině, Balkánu, Řecku a Itálii. Podrobně se touto problematikou zabýval před několika lety P. Romsauer (2003, 105–155), který z Evropy a Přední Asie uvedl celkem 352 nalezišť, přičemž počet lokalit i nálezů stále přibývá.

Velmi časté jsou na Slovensku, kde se dosud našly nejméně tři desítky celých nebo rekonstruovatelných tvarů a kromě toho velké množství různě velkých zlomků. První na ně upozornil Ladislav Hájek na základě výzkumu otomanského opevněného sídliště v Barce u Košic. Informoval o třech celých *pyraunech* vysokých 31, 32,5 a 50 cm, větší části čtvrtého a 47,5 cm vysoké vnitřní nádobe z páteho

■ Obr. 1 Barca. *Pyraunos* (podle Šiška 1980).

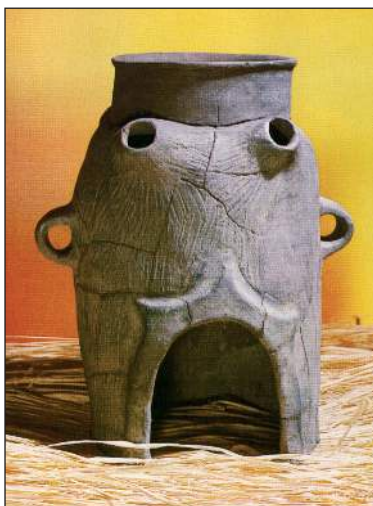
exempláře. Hájek pro ně používal označení „nádobý s podstavcem“ nebo „pícky“ (**obr. 1; 4: 1–3**; *Hájek 1953*, 320–322, obr. 141). Později se v Barce přišlo ještě na další zlomky a fragmenty a rovněž na jeden miniaturní exemplář (*Šiška 1980*, obr. 49; *Vladár 1981*, 228–229, Abb. 18–19; *Romsauer 2003*, 106–108, tab. II; III: 1; IV; VI: 1; VII–X). Několik dobře zachovaných přenosných pícek (**obr. 2; 3; 4: 4–5**) a řada zlomků byla získána během výzkumu otomanského opevněného sídliště ve Spišském Štvrtku (*Kovalčík 1970*, 10, tab. VI: 1–7, 9; *Vladár 1978*, 92, obr. 21–22; *Vladár 1981*, 229–230, Abb. 20). Krátce nato se objevily další exempláře na maďarovském opevněném sídlišti v Nitrianském Hrádku (*Točík 1981a*, Taf. 96: 15; 104: 13; 112: 15) nebo na maďarovsko-severopanonském sídlišti v Malých Kosihách

v poloze Papföld (*Točík 1981b*, 158, obr. 13: 4, 6; 21: 13; 22: 6; 40: 5; 50: 10–16) i v poloze Törökdomb (*Točík 1981b*, 37, tab. XXIII: 11, 13; XXV: 6; XXVII: 9; XXXII: 25; XXXIII: 8, 10).

Za nejstarší považoval Jozef Vladár (1981, 230, Abb. 21) *pyraunos* ze žárového hrobu 13 na pohřebišti severopanonské kultury s inkrustovanou keramikou v Iže (**obr. 4: 6**; *Dušek 1969*, 45, Taf. XXIII: 8). Někteří badatelé však za nejstarší považují o něco později objevený exemplář ze sídlištního objektu C/1986 v Ižkovcích (**obr. 5**), který je spojován s pozdní fází kultury Nyírség-Zatín (*Vizdal 1991*, 511, obr. 2). Materiál z objektu je poměrně nevýrazný a nelze vyloučit ani jeho zařazení do mladšího úseku starší doby bronzové (*Romsauer 2003*, 63). O eneolitickém datování by případně mohl

svědčit dřívější nález fragmentu roštu z Budapešti v poloze Andor utca, který je spojován s bádenskou kulturou (*Endrődi 1997*, kep. 46: 2), nebo podstavec z Kétegyházy, který patří kultuře Boleráz-Cernavoda III (*Ecsedy 1979*, tab. 15: 2).

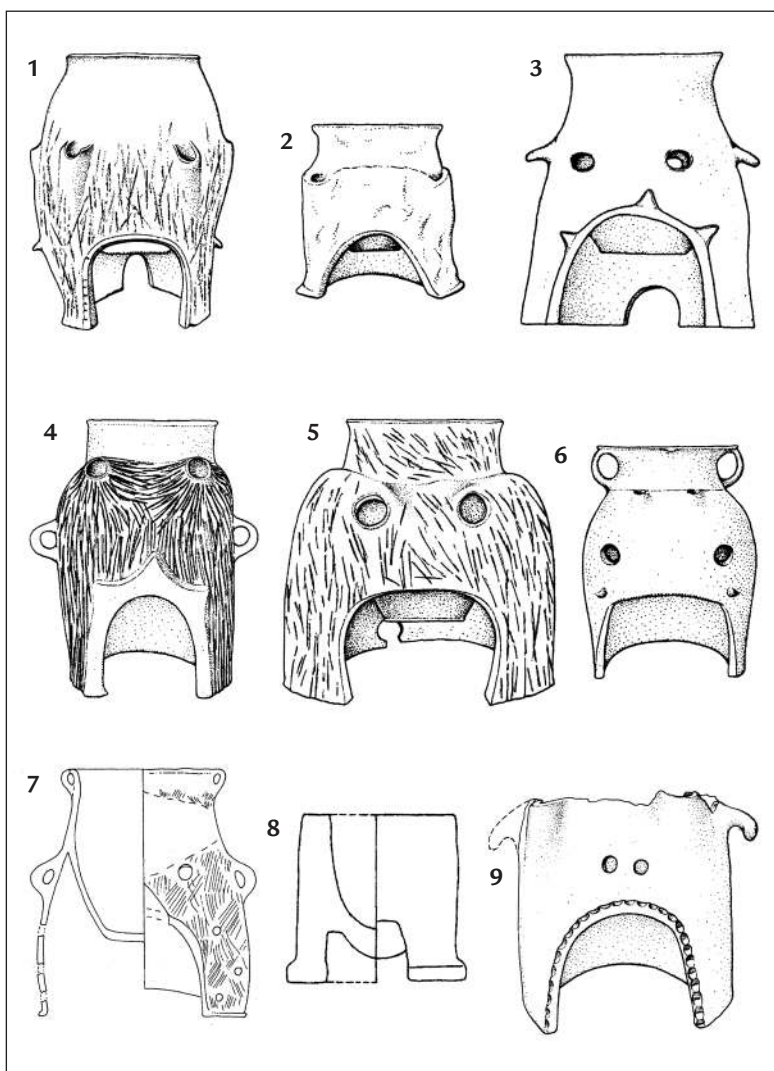
Převážná část přenosných pícek na Slovensku a v Maďarsku pochází ze starší doby bronzové, a to hlavně z jejího mladšího úseku a z počátku střední doby bronzové. Dokládají to zmíněné exempláře z Barce u Košic (**obr. 1; 4: 1–3**), Malých Kosih, Nitrianského Hrádku nebo Spišského Štvrtku (**obr. 2; 3; 4: 4–5**). Další příklady takto datovaných otopných zařízení známe z maďarovských sídlišť v Budmericích (*Točík 1962*, 90, obr. 6: 9) a Mani (**obr. 4: 9**; *Točík 1956*, tab. 11: 6), ze severopanonských pohřebišť v Iže (**obr. 4: 6**; *Dušek 1969*, 45,

■ **Obr. 2** Spišský Štvrtok. Pyraunos (podle Vladár 1978).

■ **Obr. 3** Spišský Štvrtok. Pyraunos (podle Vladár 1978).

■ **Obr. 4** Výběr pyraunů ze starší a střední doby bronzové ze Slovenska. 1–3 Barca, 4–5 Spišský Štvrtok, 6 Iža, 7 Včelince, 8 Radzovce, 9 Maňa (podle Romsauer 2003; Furmánek – Marková 2008).

Taf. XXIII: 8; *Vladár 1981*, 28–30, Abb. 21) a Malé nad Hronom (*Točík 1959*, 176; *Romsauer 2003*, 108, tab. I: 2) nebo z otomanských nálezů Gánovce (*Novotný – Kovalčík 1977*, tab. 14: 3472), Nižná Myšľa (*Olexa 2003*, 43), Rozhanovce (*Gašaj 1983*, 134) a Včelince (**obr. 4: 7**; *Furmáněk – Marková 2008*, 49, obr. 17). *Pyrauny* ze střední doby bronzové reprezentují nálezy z pilinského hrobu v Radzovcích (**obr. 4: 8**; *Furmáněk 1971*, 103, obr. 2; *Furmáněk 1977*, 313–314, Abb. 12) a stejně staré osady ve Včelincích (*Furmáněk – Marková 1998*, 214, obr. 9: 18, 20) a střepey z mohylových sídlišť v Sládkovičovu a Štúrovu (*Romsauer 2003*, 110–111). Obdobně i maďarské exempláře, které *P. Romsauer (2003, 63–67)* uváděl ze 49 nálezů, patří vesměs do starší doby bronzové nebo kosziderského horizontu a jsou spojovány s kulturami hatvanskou, fúzesabonskou, severopanonskou, Vátya, Gyulavarsand, případně s pilinskou kulturou (*Kovács 1984*, 240, Taf. LXVII: 8; *Romsauer 2003*, 63–67).

Přenosné pícky se objevují i v následujících obdobích, ale jejich obliba se znatelně zmenšila. Na Slovensku mezi mladší exempláře patří pouze fragmenty *pyraunu* z čakanského sídliště v Horné Seči (*Romsauer 2003*, 105, tab. XXIV: 8) a halštatského sídliště v Chorvátském Grobu (*Studeníková 1981*, 38; *Romsauer 2003*, 105, tab. XXXVII: 1). Obdobně i v Maďarsku po nápadném rozkvětu ve starší a střední době bronzové přenosných pícek v závěru doby bronzové a v době železné výrazně ubývá. S touto epochou je možno spojit například *pyraunos* kultury Suci de Sus z Kenézló (*Tompa 1934–1935*, Taf. 1: 10), rekonstruovaný exemplář z hradiska v Šoproni (**obr. 8: 3**; *Patek 1976*, kúp. 4: 3) z přechodného období Ha B – Ha C nebo zlomky z podstavce z halštatského sídliště v Jánosháze (*Fekete 1986*, Taf. 5: 16–17).

Nálezy ve střední Evropě

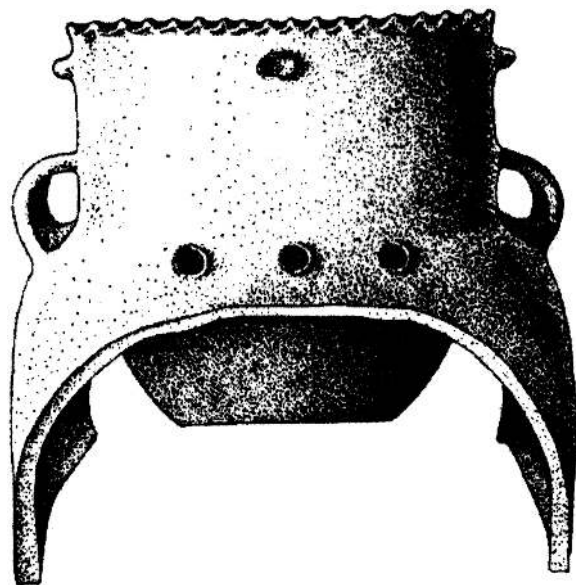
V českých zemích představují přenosné pícky naprosto vzácné nálezy. Z pravěku známe na Moravě pouze mnohokrát publikovaný kompletní exemplář přenosného otopného zařízení (1), který byl objeven v roce 1924 v sídlištním objektu XVIII během odkryvů na hradisku

v Brně-Obřanech (*Adámek 1961*, 41–42, tab. 11: 5). Uvedený objekt měl pravouhlý půdorys o rozměrech 4 × 3,5 m a byl orientován ve směru S–J. V severní části objektu bylo 60 cm vysoké ohniště, v jižní části vchod a v zásypu objektu se kromě podstavce našla ještě amfora, hrnek, miska s tordovaným okrajem, další miska, další nádoba, kamenný drtič, zlomek přesleny, četný střepevý materiál a zvířecí kosti (*Adámek 1961*, 42, obr. 40; tab. XI). Nálezy jsou datovány do pozdní doby bronzové a kulturně spojovány s podolskou fází kultury středodunajských popelnicových polí (*Podborský 1970*, 85, Taf. 78: 1; *Romsauer 2003*, 112, tab. XXXVII: 3; *Salaš – Stuchlík 2011*, 306, příl. 66).

Druhým známým exemplářem podobného charakteru je středověká přenosná pícka (2), která byla objevena v roce 1994 při výzkumu domu č. 27 v Radniční ulici v Českém Krumlově. Tato pícka přirozeně jen vzdáleně navazuje na *pyrauny* z doby bronzové a také její funkce byla odlišná. Měšťanský dům, v němž byla pícka nalezena, má počátky ve 14. století, ale získaný archeologický materiál je datován do pokročilého 15. nebo do 16. století (*Erné 1995*, 459; *týž 2001*). Samozřejmě nelze vyloučit, že by se ve sbírkách moravských nebo českých muzeí mohly objevit menší fragmenty z podobných otopných zařízení. Morfologické určení těchto zlomků je však složité a u drobných zlomků téměř nemožné. Situaci komplikuje navíc i skutečnost, že čeští a moravští badatelé nemají prakticky žádné zkušenosti s podobnými artefakty. Možnost výskytu vzhledem k značnému množství nálezů v jiných oblastech lze považovat za značně pravděpodobnou.

Popis nálezů:

1. Masivní keramický podstavec bez dna s vodorovnou horní plochou, oble vyklenutými a ke dnu se rozšiřujícími stěnami a velkým lichoběžníkovým otvorem o rozměrech 19 × 10,5 cm v přední stěně. Pod okrajem jsou dvě protilehlá masivní ucha a mezi nimi dva podélné výčnělky. Mezi uchy a výčnělky je celkem osm kouřových otvorů o průměru 2,6 cm. Výška podstavce je 22,3 cm, průměr základny

■ Obr. 5 Izkovec. *Pyraunos* kultury Nyírség-Zatín (podle *Romsauer 2003*).

■ Obr. 6 Podstavec z pozdní doby bronzové z Brna-Obřan (podle *Salaš – Stuchlík 2011*).

32,3 cm a průměr horní plochy 26 cm. *P. Romsauer (2003, 112)* ve své publikaci uvádí pouze šest kouřových otvorů (4 + 2), ale ve skutečnosti je otvorů osm, z nichž čtyři jsou na přední a další čtyři na zadní straně podstavce (**obr. 6**).

2. Nádoba ve tvaru válce s plným dnem a otevřeným ústím. Na vnitřní straně jsou dvě plastická žebírka, která člení vnitřní prostor na tři stejné části. Na vnitřních žebrech spočívaly dnes nezachované součásti zařízení. Na spodním žebru jsou stopy původně kovového roštu, na horním byla usazena minimálně 1 cm silná keramická nebo kovová deska, která neprodyšně oddělovala střední a horní část. V čelní stěně je obdélníkový otvor a v zadní a bočních stěnách tři menší kruhové otvory. Dále jsou na horní vnější stěně připojeny čtyři komínovité útvary, které vycházejí ze střední

části. Výška nádoby 48 cm; průměr ústí 30 cm (**obr. 7**).

Oba nálezy z našeho území jsou výrazně mladší než převážná část exemplářů z Karpaté kotliny. Podstavec z Brna-Obřan patří do pozdní doby bronzové (Ha B) a pícka z Českého Krumlova dokonce do 15.–16. století. Mladší datování však není překvapující, což vyplývá z následujícího textu.

Z okolních zemí Romsauerův soupis obsahoval šest lokalit v Rakousku, 29 nalezišť na Slovensku a 49 v Maďarsku (Romsauer 2003, 105–122). Z rakouských nálezů je nejstarší 30 cm vysoký a jen částečně

■ **Obr. 7** Středověká tavící pícka z Českého Krumlova (podle Ernée 2001).

■ **Obr. 8** Großreipersdorf. Pyraunos (podle Wewerka 1988–1989).

zachovaný *pyraunos* z Deutschkreutzu (**obr. 9: 2**), který byl součástí keramického depotu ze střední doby bronzové (Ruttkay 1966, Abb. 6; Taf. 3; Romsauer 2003, 112, tab. XXII: 2). Do pozdní doby bronzové je řazen nejlépe zachovaný *pyraunos* z Großreipersdorfu v Dolním Rakousku (**obr. 8; 9: 1**), který se zjistil v sídlištním objektu kultury středodunajských popelnicových polí (Wewerka 1988–1989, 28, obr. na straně 29; Romsauer 2003, 113, Taf. XXIII: 1). Na halštatském sídlišti Wald am Schoberpaß se našel 13,5 cm vysoký fragment spodní části pláště (Wedenig 1992, 209, Taf. 11: 29). Do středoevropského prostoru patří z Rakouska pouze tyto tři exempláře, protože zbývající geograficky souvisejí spíše s jihoevropskou skupinou přenosných pícek v Slovinsku a Chorvatsku. Z opevněného sídliště ve Föрку v Korutanech pochází podstavec z pozdní doby bronzové až počátku halštatu (Samsonig 1997, 118, Abb. 6; Taf. 1: 1) a v okolí mohyly 181 na halštatském pohřebišti v Korbu se získaly zlomky jednoho exempláře s otvory (Wedenig 1993, Taf. 4: 5–6). Poslední exemplář – z Rabensteinu – datoval Guido Vahlkampff do mladého neolitu, ale připouštěl i jistou pochybnost o tomto datování a nevylučoval ani příslušnost do starší doby železné (Vahlkampff 1995, 40 – citováno podle Samsonig 1997).

Slovenské lokality s *pyraun*y leží v Karpaté kotlině a se střední Evropou můžeme snad spojit pouze několik nálezů z území na pravém břehu Váhu. Na maďarovském sídlišti v Budmericích se našel fragment ze spodní části pláště (Točík 1962, 90, obr. 6: 2). Blíže nedatovaný je zlomek *pyraunu* z povrchového sběru v Čataji (Bartík – Štrbík 1992, 17, obr. 4: 7). Z halštatského objektu 2 v Chorvátském Grobu pochází torzo kónického podstavce (Studeníková 1981, 38; Romsauer 2003, 105, tab. XXXVII: 1). Opevněná maďarovská osada v Hostech poskytla zlomek *pyraunu* se zabudovanou varnou nádobou (Ižof – Točík 1981, 100). Zlomky pláště přenosné pícky se objevily na nepublikovaném mohylovém sídlišti v Sládkovičově (Romsauer 2003, 110).

Se skupinou středoevropských pícek z Moravy, Rakouska a jihozápadního Slovenska geograficky

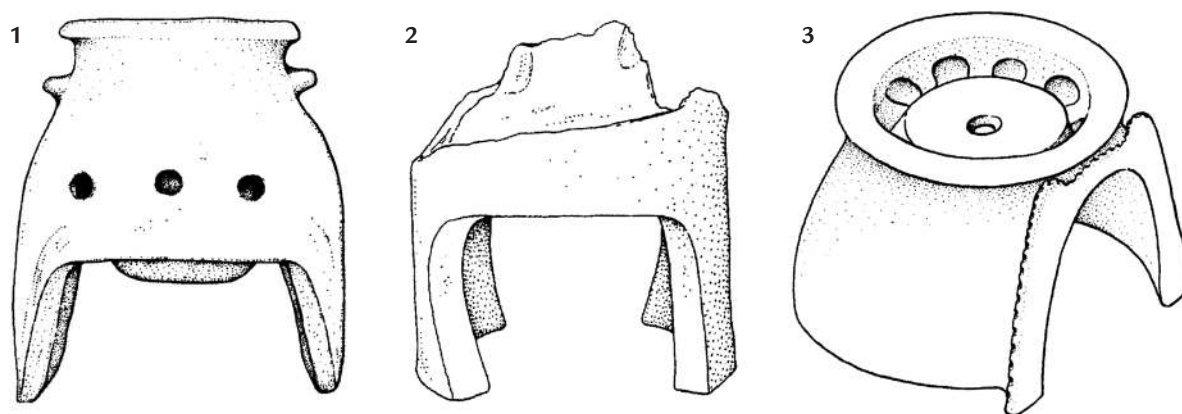
souvisejí i tři naleziště v nejzápadnější části Maďarska. V zásypu valu hradiska v Šoproni se našla spodní část *pyraunu* s roštem s osmi kruhovými otvory (**obr. 9: 3**), která patří do závěrečného úseku popelnicových polí (Patek 1976, kúp. 4: 3). Z výšinného sídliště Celldömölku pochází podstavec ve tvaru komolého kužele a torzo dalšího exempláře (Romsauer 2003, 116). Při výzkumu halštatského sídliště v Jánosháze se objevily zlomky podstavce s trojúhelníkovými otvory (Fekete 1986, Taf. 5: 16–17).

Soupis nálezů ze střední Evropy: (**obr. 10**)

- 1 Brno-Obřany (pozdní doba bronzová – **obr. 6**),
- 2 Český Krumlov (15.–16. stol. – **obr. 7**),
- 3 Deutschkreutz (střední doba bronzová – **obr. 9: 2**),
- 4 Großreipersdorf, Gem. Pulkau (pozdní doba bronzová – **obr. 8; 9: 1**),
- 5 Wald am Schoberpaß (halštát),
- 6 Budmerice (starší doba bronzová),
- 7 Čataj (nedatováno),
- 8 Hoste (starší doba bronzová),
- 9 Chorvátský Grob (halštát),
- 10 Sládkovičovo (střední doba bronzová),
- 11 Celldömölk (nedatováno),
- 12 Janosháza (halštát),
- 13 Šopron (pozdní doba bronzová – **obr. 9: 3**).

Členění a funkce *pyraunů*

Členění přenosných pícek je složité a v literatuře najdeme celou řadu různých klasifikací, které se u různých badatelů více nebo méně odlišují. Ve středoevropském prostoru a v Karpaté kotlině můžeme vydělit dva základní typy. U prvního typu je varná nádoba pevně spojena s podstavcem a je vyhřívána ohněm rozdělaným v podstavci bez dna. K odvádění kouře sloužily různé početné kouřové otvory v plášti podstavce. Jako příklad můžeme uvést *pyrauny* z Barce, Spišského Štvrtku a většiny dalších slovenských lokalit (**obr. 1–3; 4: 1–7, 9; 5**), řadu exemplářů z Karpaté kotliny a Balkánu nebo rakouský nález z Großreipersdorfu (**obr. 8**). Jednotlivé exempláře se navzájem liší velikostí a umístěním varné

■ Obr. 9 Pyrauny z Rakouska a západního Maďarska. 1 Großreipersdorf, 2 Deutschkreutz, 3 Šoproň (podle Patek 1976; Romsauer 2003).

nádoby, existenci uch, počtem a velikostí kouřových otvorů nebo několika dalšími prvky.

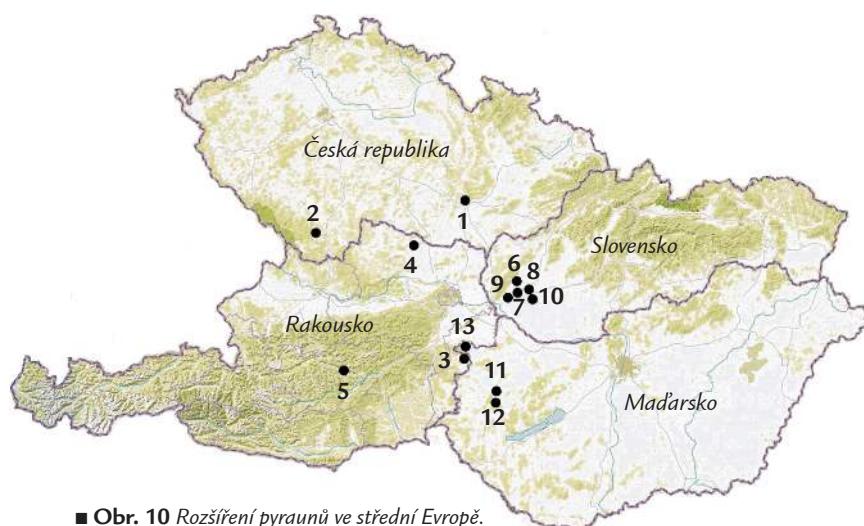
Druhým základním typem jsou přenosné pícky s roštěm, které se vyskytují hlavně v Karpatské kotlině a v Itálii. Známe je ve dvou odlišných variantách, z nichž první má podobu přesýpacích hodin s roštěm v nejvyšší části, zatímco druhá varianta má tvar podstavce, kterému chybí vyvýšená část nad roštěm. Otvory v roštu mívají různé uspořádání, velikost a jejich počet bývá rozdílný. Do kategorie *pyraunů* s roštěm patří moravský podstavec z Brna-Obřan (obr. 6), pícky z rakouského Föroku, Chorvátského Grobu na Slovensku nebo maďarské Šoproň (obr. 9: 3). Podobnou konstrukci jako obřanský podstavec mají například podstavce z halštatského sídliště ve Stičně ve Slovinsku (Gabrovec – Frey – Foltiny 1969, sl. 7: 1).

Kromě toho existuje ještě třetí typ *pyraunů*, s uzavřeným dnem, který známe převážně z Řecka a řeckých ostrovů, v menší míře ještě z Itálie.

Mimo jižní Evropu se vyskytl ojedinělý exemplář v maďarské Pécsi (Banner 1929, kep. 7). Nejčastěji sloužily jako stolní ohřívadla a typickým příkladem této kategorie je exemplář na třech nožkách s velkým otvorem pravoúhlého tvaru z Théry (obr. 11).

Důležitým kritériem jsou i rozměry přenosných pícek. Výška celých nebo rekonstruovaných exemplářů obvykle činí 30–50 cm, ale *pyraunos* s roštěm z Emödu (Hellebrandt 1997, 62, kep. 50) je vysoký 72 cm a rekonstruovaný exemplář z Hódmezővásárhely (Banner 1937, tab. 7 vpravo dole) dokonce 76 cm. Tato zařízení se však objevují i v miniaturním provedení. Hrubě zhotovený *pyraunos* se zapuštěnou nádobou z pilinského hrobu v Radzovcích má výšku pouze 10,5 cm (obr. 4: 8; Furmánek 1971, 103, obr. 2) a podobný exemplář ze sídliště v maďarském Sarkadu je jen o 0,5 cm vyšší (Tompa 1934–1935, Taf. 47: 8). Patrně nejmenší je hrubě zhotovený *pyraunos* z Füzesabony s výškou 4,7 cm (Romsauer 2003, 117).

Význam *pyraunů* byl v minulosti hledán zcela nebo aspoň převážně v kultovní sféře (Vladár 1981, 230; Furmánek – Veličák – Vladár 1981, 92, 293, 309, příloha 42; Paulík 1993, 49; Salaš 1994, obr. 5; Wewerka 1988–1989, 28). Další badatelé předpokládali jejich využití jak v sakrálním, tak v profánním životě (Podborský 2006, 272). V současné literatuře se mnohem častěji setkáváme s názorem, že měly hlavně praktickou funkci, například při přípravě jídla (Bukvič 1991, 139; Furmánek – Marková 2008, 49, obr. 17; Furmánek et al. 2015, 52). Velké množství přenosných pícek v oblastech jižně od našeho území naznačuje spíše praktické využití těchto zařízení, což přirozeně nevylučuje ani možnost jejich případného použití při kultovních obřadech. Někdy se pod přípravou jídla rozumí i méně obvykle procesy, jako je vaření mléka při výrobě sýrů (Trump 1966, 111) nebo speciální úpravy tekutin (Hochstetter 1984, 163). Středověká pícka z Českého Krumlova má zcela specifickou funkci, protože se používala k tepelnému zpracování surovin. Shodou okolností ji lze

■ Obr. 10 Rozšíření pyraunů ve střední Evropě.

■ Obr. 11 Podstavec z Théry. Vystaveno v expozici muzea na Santorini.

■ Obr. 12 Rákosový ostrov na jezeře Titicaca v Peru.

■ Obr. 13 Pyrauny použité jako dekorace v hotelu v okolí jezera Titicaca v Peru.

■ Obr. 14 Používané (?) pyrauny na jednom z rákosových ostrovů na jezeře Titicaca.

spojit s konkrétní osobou, a to se Sebaldem Matighoferem, kterého rožmberský vladař Petr IV. z Rožmberka jmenoval přepalovačem stříbra a zkušebníkem drahých kovů pro tehdejší krumlovské doly (Erné 2001).

Praktická funkce *pyraunů* nevyklučuje ani jejich občasné použití jako milodaru v hrobech. Příkladem je kompletně zachovaný exemplář ze žárového hrobu 13 na severopanonském pohřebišti v Iže (obr. 4: 6; Dušek 1969, tab. 23: 8) nebo stejně datovaná varná nádoba z neúplného *pyraunu* z porušených hrobů v Malé nad Hronom (Točík 1959, 176). V Maďarsku se našly dva exempláře na pohřebišti kultury Vátya v Dunaújvarosu (Bóna 1975, 250). V hrobech se objevily i na pilinských pohřebištích v Radzovcích (obr. 5: 8; Furmánek 1971), dvakrát v Nagyátanyi (Patay 1954, 35, 38, kep. 6) a jednou na eponymním nalezišti v Pilinyi (Hampel 1896, tab. 78: 2). Na Balkáně varné nádoby z *pyraunů* někdy posloužily jako urny na uložení kremačních zbytků (Romsauer 2003, 91). Z bezprostředního okolí halštatského mohylového hrobu v Korbu se rovněž získaly zlomky jednoho exempláře (Wedemig 1993, Taf. 4: 5–6). V rakouském Deutschkreutzu (Ruttkay 1966) nebo v maďarském Debrecínu (Patay 1962, 12) posloužily poškozené *pyrauny* na uložení hromadného nálezu bronzové industrie.

Pyrauny na jezeře Titicaca

Zajímavé poznatky o přenosných pískách můžeme získat při cestě do Jižní Ameriky. Na hranicích mezi Peru a Bolívií se rozkládá největší

■ Obr. 16 V současnosti vyráběná aroma-lampa.

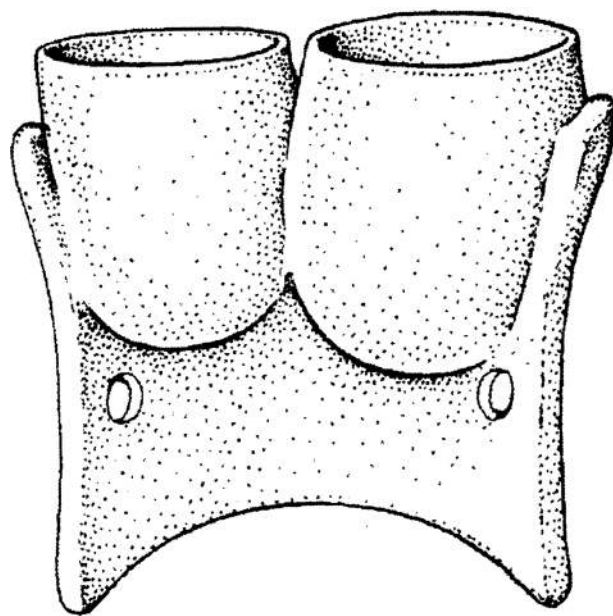
jihoamerické jezero Titicaca s rozlohou 8562 km², které je největším a nejvýše položeným splavným jezerem na světě. Součástí jezera nacházejícího se v nadmořské výšce přesahující 3812 m je mnoho různých velkých ostrovů, z nichž největší je Isla del Sol – Sluneční ostrov. Z hlediska našeho příspěvku si větší pozornost zasluhují umělé rákosové ostrůvky – Los Uros. Tyto ostrůvky si vytvářeli Indiáni z kmene Uros, kteří byli původně usazení na březích jezera Titicaca. Před několika staletími jejich původní území postupně začali zabírat Inkové a příslušníci dalších sousedních kmenů až nakonec jejich území zcela obsadili. Těžkou situaci Indiáni Uros nakonec vyřešili svým přesunem na jezero a osídlením ostrovů. Počet ostrovů na jezeře asi nebyl dostatečný, a proto začali s výstavbou umělých ostrovů z rostliny *totora* (botanicky skřípínce). V pobřežních částech jezera uvolňovali rákosové plochy o rozloze několika metrů až několika desítek čtverečních metrů, které následně přepravili několik set metrů od pobřeží. Tam je navzájem svázali a silnými lany zakotvili ke dnu jezera, takže vznikly umělé plovoucí ostrovy. Vzniklé ostrůvky pokryli dalšími vrstvami skřípince, aby vytvořily dostatečně pevnou podlahu. Na umělých ostrůvcích se usadili a postavili si na nich rákosové chaty (obr. 12). Novému prostředí přizpůsobili i svůj život a hlavním způsobem života se stal rybolov a lov vodních ptáků. Pro lov, rybolov i plavbu po jezeře používali čluny zhotovené rovněž ze stejného materiálu. Tento lid žije na ostrůvcích i v dnešní době, přičemž většina mladších příslušníků pracuje na pevnině a na večer a noc se vrací na ostrůvky. Děti jsou z jednotlivých ostrůvků zase každý den odváženy do školy. Podle výkladu průvodců žije obyvatelstvo stále tradičním způsobem a živí se i nadále lovem vodního ptactva a rybolovem. Při prohlídce těchto ostrůvků se nám však jevilo, že dnes jsou hlavním zdrojem obživy příjmy z turistického ruchu a výdělky ze zaměstnání na pevnině, zatímco lov či rybolov je spíše doplňkem obživy a nehraje podstatnou roli.

My se však v našem příspěvku nebudeme zabývat způsobem obživy. Při návštěvě těchto ostrůvků nás nejvíce překvapil způsob vaření na

těchto ostrůvcích. Před rákosovými chatami jsme mohli vidět četné přenosné keramické pícky, které byly připraveny na okamžité použití. Vlastně by to nemělo být až tak velké překvapení, protože mnohé *pyrauny* jsme viděli jako zajímavou dekoraci již v hotelích v blízkosti jezera Titicaca (obr. 13). Přenosné pícky na rákosových ostrůvcích jsou vyráběny na stejném principu, který známe z pravěku v Evropě. Na rákosové podlaže ostrůvku je umístěn podstavec, v jehož spodní duté části se rozdělává oheň. V horní části podstavce je jeden, dva, nebo dokonce tři větší otvory, do nichž se vkládají nádoby na přípravu jídla (obr. 14). Na rozdíl od pravěkých přenosných pícek z Evropy lze v těchto jihoamerických zařízeních připravovat současně dvě nebo případně i tři různá jídla. V každém případě je nutno při používání těchto pícek zachovávat velkou opatrnost, protože rákosové podloží by mohlo velmi lehce začít hořet. Podle domorodců se však nestává, že by vznikl větší požár, který by mohl zcela zlikvidovat rákosový ostrůvek. Zda je to výsledek šikovnosti a opatrnosti indiánských kuchařek, množství vody v bezprostředním okolí ostrůvků, nebo „zapomětlivosti“ domorodců, se nám nepodařilo zjistit. Na druhou stranu se ochotně přiznali, že při mimořádně silném větru někdy selže „zakotvení ostrova“, který potom odpluje na nové místo.

V Evropě se používaly pouze přenosné pícky s jednou varnou nádobou. Jedinou analogií pro jihoamerické *pyrauny* s více varnými nádobami najdeme na tellovém sídlišti Kültepe v Kaniş-Karum ve středním Turecku, kde se našla celá řada *pyraunů* a různých podstavců. Jeden z nich měl spodní plášť se dvěma kouřovými otvory uzavřený zhruba z poloviny a do toho byly vsazeny dvě spojené nádoby (obr. 15; Romsauer 2003, tab. LVI: 1).

Každopádně byl výskyt *pyraunů* na jezeře Titicaca nečekáný, ale současně zajímavý poznatek. Je ovšem otázkou, zda jsou přenosné pícky skutečně využívány pro vaření, nebo jsou dnes jen „dekorací“ pro turisty. Používání televizí v rákosových chatách by nasvědčovalo využívání nejnovějších technologií, ale

■ Obr. 15 *Pyraunos* se dvěma vsazenými nádobami z Kültepe v Turecku (podle Romsauer 2003).

na modernější formy vaření jsme – aspoň na navštívených ostrůvcích – nenarazili. Ale ani opatrný přístup k současnému používání *pyraunů* na rákosových ostrůvcích nemůže popřít, že aspoň v nedávné minulosti byl tento způsob vaření zcela jistě využíván.

Pyrauny dnes

S předměty, které typologicky a funkčně navazují na přenosné pícky, se však můžeme celkem běžně setkat rovněž v současnosti. Na stejném principu jsou totiž založeny v poslední době ve velkém množství vyráběné keramické vonné lampičky, tzv. aromalampy. Tyto drobné keramické nádoby jsou vysoké přibližně 10–15 cm, takže připomínají miniaturní *pyrauny*, a mohou být – stejně jako *pyrauny* – jednoduché nebo dvoudílné. Spodní, dutá část funguje jako otopné zařízení a zdrojem tepla obvykle bývá malá svíčka. Na spodní část je většinou nasazena druhá nádoba, nejčastěji plochá miska na vonný olej, který se působením tepla ze zapálené svíčky postupně odpařuje (obr. 16) a pozvolna provoní celou místnost.

Použitá literatura

- Adámek, F. 1961: Pravěké hradisko u Obřan. Brno.
 Banner, J. 1929: A görög pyraunos eredete. Dolgozatok a M. kir.
 Horthy Miklós-Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből 5, 25–42.

- Banner, J. 1937: A hódmezővásárhelyi muzeum ásatásai 1935-ben, Dolgozatok (Szege) 13, 50–77.
- Bartík, J. – Štrbík, J. 1992: Prieskum v povodí Vištuckého potoka, Gidry a Ronavy. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1991, 7–18.
- Bóna, I. 1975: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstliche Beziehungen. Budapest.
- Bukvič, L. 1991: Pyraunoi der Bronze- und Eisenzeit. In: B. Hänsel – P. Medović, Vorbericht über die jugoslawisch-deutschen Ausgrabungen in der Siedlung von Feudvar bei Mošorin (Gem. Titel, Vojvodina) von 1986–1990. Bronzezeit-Vorrömische Eisenzeit. Ber. RGK 72, 137–140.
- Dawkins, R. M. 1902–1903: Excavation at Palaikastro II. Annual of the British School at Athens 9, 297–328.
- Dušek, M. 1969: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava.
- Ecsedy, I. 1979: The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary. Fontes Arch. Hungariae. Budapest.
- Endrődi, A. 1997: A késő rézkori badeni kultúra Budapest Andor utcai telepnyaga a kulturális kapcsolatok tükrében, Budapest Régiségi 31, 121–175.
- Erné, M. 1995: Archeologické výskumy v historickém jádru Českého Krumlova v roce 1994, Archeologické rozhledy 47, 455–460.
- Erné, M. 2001: Pícka Sebalda Matighofera (Pohled do dílny rožmberského přepalovače stříbra), Archaeologia historica 26, 27–42.
- Fekete, M. 1986: Früheisenzeitliche Forschungen im Komitat Vas. In: Hallstattkolloquium Veszprém 1984, Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 3, 57–67.
- Furmanek, V. 1971: Přenosné pícky pilinské kultury, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E16, 103–110.
- Furmanek, V. 1977: Pilinyer Kultur, Slovenská archeológia 25, 251–370.
- Furmanek, V. et al. 2015: Staré Slovensko 4. Doba bronzová, Nitra.
- Furmanek, V. – Marková, K. 1998: Osobitosti sídliska tellového typu vo Včelinciach, Slovenská archeológia 46, 205–224.
- Furmanek, V. – Marková, K. 2008: Včelince. Archiv dávnej minulosti. Nitra.
- Furmanek, V. – Veličák, L. – Vladár, J. 1991: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava.
- Gabrovce, S. – Frey, O.-H. – Foltiny, S. 1969: Prvo poročilo o naselbinskih izkopavanjih v Stični, Arheološki vestnik 20, 177–196.
- Gašaj, B. 1983: Výsledky záchranného výskumu opevnenej osady otomanskej kultury v Rozhanovciach, Archeologické rozhledy 35, 130–137.
- Hájek, L. 1953: Vzácný nález z doby bronzové v Barci u Košic, Archeologické rozhledy 5, 319–322.
- Hampel, J. 1896: A bronzkor emlékei Magyarhonban. Budapest.
- Hellebrandt, M. B. 1997: Emőd-Istvánmajor. Középső bronzkori telep a kr. E. XX–XVI. századból és késő bronzkori temető a kr. E. XV–XIV. századból. In: P. Raczky – T. Kovács – A. Anders (eds.), Utak a múltba. Az M3 – as autópálya régészeti leletmentései. Budapest, 62–65.
- Hochstetter, A. 1984: Kastanas. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens 1975–1979. Die handgemachte Keramik. Schichte 19 bis I. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Band 3.
- Ižof, J. – Točík, A. 1981: Archeologické prieskumy a záchranné výskumy v okrese Galanta. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980, 93–104.
- Kalicz, N. 1985: Kőkori falu Aszódon, Aszód.
- Kalicz, N. – Raczky, P. 1987: Berettyóújfalu-Herpály. A settlement of the Herpály culture. In: The Late Neolithic of the Tisza region. Budapest – Szolnok, 105–125.
- Kovacs, T. 1984: Füzesabony-Kultur. In: N. Tasić, Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd, 235–256.
- Kovalčík, R. M. 1970: Záchranný archeologický výskum na „Barimbergu“ pri Spišskom Štvrtku (okr. Spišská Nová Ves), Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského 21, 5–12, tab. II–VIII.
- Milleker, B. 1905: A vattinai őstelep. Temesvár.
- Novotný, B. – Kovalčík, R. M. 1977: Katalog archeologických pamiatok Spiša 2. Gánovce. Poprad.
- Novotný, B. – Novotná, M. – Kovalčík, R. M. 1985: Praveká dedina pod Vysokými Tatrami. Poprad.
- Olexa, L. 2003: Nižna Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice.
- Patek, E. 1976: A Hallstatt kultúra Sopron környéki csoportja, Archaeologia Értesítő 103, 3–28.
- Patay, P. 1954: Előzetes jelentés a nagybátányi temető ásatásának eredményeiről. Archaeologia Értesítő 81, 33–49.
- Patay, P. 1962: Debrecen-Fancsika. Régészeti Füzetek 15, 12.
- Patek, E. 1976: A Hallstatt kultúra Sopron környéki csoportja, Archaeologia Értesítő 103, 3–28.
- Paulík, J. 1993: Bronzom kované dejiny. Bratislava.
- Pavlu, I. (ed.). – Zápotočká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.
- Podborský, V. 1970: Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno.
- Podborský, V. 1993: Nástup zemědělské civilizace (neolit). In: V. Podborský et al., Pravěké dějiny Moravy. Brno, 71–152.
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.
- Romsauer, P. 2003: Pyraunoi. Přenosné pícky a podstavce z doby bronzové a doby železné. Nitra.
- Ruttkay, E. 1966: Bronzezeitliches Gefäßdepot aus Deutschkreutz, Bez. Oberpullendorf, Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 35, 222–251.
- Salaš, M. 1994: Osídlení brněnské kotliny v době popelnicových polí. Příspěvek ke studiu sídelní struktury, Pravěk NŘ 4, 165–203.
- Salaš, M. – Stuchlík, S. 2011: Civilizace doby bronzové. In: R. Procházka (ed.), Dějiny Brna 1. Od pravěku k ranému středověku. Brno, 227–318.
- Samsonig, B. 1997: Zur Wallanlage auf dem Förker Laas-Riegel in Kärnten, Archaeologia Austriaca 81, 101–135.
- Soudský, B. 1966: Bylany. Osada nejstarších zemědělců z mladší doby kamenné. Praha.
- Studeníková, E. 1981: Správa o záchrannom výskume halštatských sídlisk v Chorvátskom Grobe a Ivanky pro Dunaji. Archeologické rozhledy 33, 37–44.
- Šiška, S. 1980: Praveké hrnčiarstvo. Bratislava.
- Točík, A. 1956: Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku (Tézy). Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1955. Liblice, 16–46.
- Točík, A. 1959: Pohrebisko z doby bronzovej a halštatskej v Malej nad Hronom, Študijne zvesti AU SAV 3, 175–176.
- Točík, A. 1962: Nález maďarovskej keramiky z Budmeric, Študijne zvesti AU SAV 9, 81–98.
- Točík, A. 1981a: Nitriansky Hrádok-Zámeček. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce-Kultur. Nitra.
- Točík, A. 1981b: Malé Kosihe. Osada zo staršej doby bronzovej. Nitra.
- Tompá, M. 1934–1935: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, Ber. RGK 24/25, 27–127.
- Trump, D. H. 1966: Central and Southern Italy before Rome. London.
- Vahlkampff, G. 1995: Urzeitliche Siedlungspuren am Rabenstein bei Lavamünd in Kärnten, Aus Forschung und Kunst 29.
- Vizdal, M. 1991: Nález prenosnej pícky z najmladšej fázy skupiny Nyírség-Zatín v Ižkoviach, okr. Trebišov, Archeologické rozhledy 43, 511–519.
- Vladár, J. 1978: Umenie dávnovekého Spiša. Bratislava.
- Vladár, J. 1981: Zur Problematik osteuropäischer und südöstlicher Einflüsse in der Kulturentwicklung der älteren Bronzezeit im Gebiet der Slowakei, Slovenská archeológia 29, 217–233.
- Vladár, J. – Furmanek, V. 1996: Opferpraktiken in der Bronzezeit in der Slowakei, Pravěk NŘ 5, 1995, 109–126.
- Wedenig, R. 1992: Archäologische Begehungen und Untersuchungen beim Bau der Pyhrn-Autobahn über den Schober-Paß in der Steiermark, Fundber. Österreich 1991, 201–228.
- Wedenig, R. 1993: Vorbericht über die Ausgrabung 1991 in hallstattzeitlichen Hügelgräberfeld von Fürholz in Unterkärnten, Carinthia 83, 129–149.
- Wewerka, B. 1988–1989: Archäologie am Rande der Pipeline. In: Katalog zur Ausstellung „Pipeline zur Urzeit. Die längste Grabung Österreichs“. Wien, 7–8, 12–33.
- Wosinszky, M. 1896: Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig. Budapest.

Summary

Pyraunoi in the Past and Today

Ovens are a common find at archaeological excavations. A special category of ovens are “pyraunoi” – portable ovens. These can be found in a variety of shapes and makes. They are frequently found in the Carpathian basin, southern Europe and western Asia. The majority of them date to the Early and Middle Bronze Age, later they are less common. In Czechia only two objects have been documented – a pedestal from the Late Bronze Age from Brno-Obřany and a medieval specimen from Český Krumlov. Today similar artifacts can be seen on islands of Titicaca lake in South America where there are used for cooking. Nowadays the same principles are used in aroma lamps where essential oils evaporate.

Stanislav Stuchlík, Ústav archeologie, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita Opava, adresa: Masarykova třída 343/37, 746 01 Opava, e-mail: s.stuchlik@seznam.cz